

ALMA OMANOVIĆ-VELADŽIĆ*
(Sarajevo)

JEDAN GODIŠNJI TROŠKOVNIK SARAJEVSKE MENZILHANE S KRAJA 18. STOLJEĆA

Abstrakt

Osmanskoj vlasti bilo je od velike važnosti uspostaviti brzu, sigurnu i redovnu poštansku vezu između Carigrada, Bosne i drugih administrativnih centara. Na glavnim trgovačkim putevima izgrađene su posebne poštanske stanice, *menzilhane*, koje su bile smještene na udaljenosti jedna od druge otprilike deset sati hoda. Menzilhane su se zakupljivale na godinu dana, koliko je i trajao mandat izabranog *menzildžije*, državnog službenika i/ili zakupnika koji je obavljao nadzor nad cjelokupnim poslovanjem menzilhane. U ovom radu bit će predstavljen jedan godišnji troškovnik Sarajevske menzilhane s kraja 18. stoljeća iz siđžila Sarajevskog šerijatskog suda za navedeni period, koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Troškovnik je pokrivao različite izdatke menzilhane, uključujući njeno održavanje, cijenu zakupa i druge poslovne troškove. Jednu trećinu tih troškova snosila je Visočka nahija, dok su preostale dvije trećine bile podmirene od strane okolnih sela Sarajevske nahije.

Ključne riječi: Sarajevo, menzilhana, menzildžija, tatar, kurir, troškovnik

Potreba Osmanskog Carstva za efikasnom i pouzdanom komunikacijom između prijestolnice i provincija rezultirala je razvojem složenog sistema poštanskih stanica, poznatih kao *menzilhane*.¹ Ove stanice, raspore-

* Dr. Alma Omanović-Veladžić, viši naučni saradnik, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, e-mail: almav37@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7567-2886

¹ Od autora koji su se u bosanskohercegovačkoj historiografiji detaljnije bavili historijom poštanskog sistema spomenut ćemo Milana Ljiljka i njegovu studiju

đene duž glavnih trgovačkih i administrativnih puteva, imale su ključnu ulogu u održavanju državne infrastrukture prijenosa informacija. Jedna od takvih poštanskih stanica nalazila se u Sarajevu, važnom upravnom, trgovačkom i kulturnom centru Bosne u osmanskome periodu.

Ovaj rad ima za cilj da analizira i interpretira jedan godišnji troškovnik Sarajevske menzilhane s kraja 18. stoljeća iz jednog siđžila Sarajevskog šerijatskog suda, arhiviranog u Gazi Husrev-begovoj biblioteci. Kroz analizu troškovenika nastoji se rekonstruisati finansijska struktura i svakodnevno funkcionisanje menzilhane, kao i odnos između centralne vlasti i lokalnih zajednica u pogledu njenog održavanja. Time se doprinosi dubljem razumijevanju načina na koji je Osmansko Carstvo uspostavljalo i održavalo svoju administrativnu prisutnost u provincijama i kroz infrastrukturno izuzetno važne ustanove poput *menzilhane*.

o poštanskom saobraćaju u Bosni i Hercegovini, čiji prvi dio obuhvata period od kraja 18. stoljeća do austrougarske okupacije, a drugi period austrougarske uprave. Više vidi: Milan Ljiljak, *Pošta, telegraf i telefon u Bosni i Hercegovini*, 1, Razvoj i razmještaj mreže poštanskog i telegrafskog saobraćaja za vrijeme osmanlijske vlade, Preduzeće PTT Saobraćaja Sarajevo, Sarajevo, 1975.; Isti, *Pošta, telegraf i telefon u Bosni i Hercegovini*, 2, Razvoj i razmještaj mreže poštanskog, telegrafskog i telefonskog saobraćaja za vrijeme austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine (1878-1918), Svjetlost, Sarajevo, 1981. Što se tiče ostalih domaćih autora, o temi *menzilhane* tek sporadično možemo pronaći određene podatke kod onih rijetkih, poput Hamdije Kreševljakovića u knjizi *Hanovi i karavansaraji u Bosni i Hercegovini*, Djela, knj. VIII, Naučno društvo NR BiH, knj. 7, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka, Sarajevo, 1957., zatim u studiji *Na periferiji svijeta islama: osmanska poreska politika u Bosanskom ejaletu 1699–1839*, u kojoj F. Kasumović u potpoglavlju “Ostale vrste reparticionih listi u siđžilima šerijatskih sudova” razmatra pitanje posebnih poreza koji su se ubirali za potrebe finansiranja menzilhana. Više vidi: Fahd Kasumović, *Na periferiji svijeta islama: osmanska poreska politika u Bosanskom ejaletu 1699–1839*, Posebna izdanja LXIII, Orijentalni institut Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2021., 407-412.

Pored navedenih naslova iz domaće historiografije, želimo ukazati i na rad i studiju Olge Zirojević. U radu “Carigradski drum od Beograda do Sofije (1459–1683)” O. Zirojević proučava razvoj, strateški značaj i svakodnevnu funkciju ove ključne osmanske putne komunikacije kao dijela glavnog puta između Carigrada i srednje Evrope u periodu od sredine 15. do kraja 17. stoljeća. Više vidi: Olga Zirojević, “Carigradski drum od Beograda do Sofije (1459-1683)”, *Zbornik Istorijskog muzeja Srbije*, 7, Istorijski muzej Srbije, Beograd, 1970., 3-195. U studiji *Carigradski drum od Beograda do Budima u XVI i XVII veku* autorica se bavi proučavanjem značaja i funkcije ove važne osmanske saobraćajnice u političkom, privrednom i društvenom kontekstu tog perioda. Više vidi: Olga Zirojević, *Carigradski drum od Beograda do Budima u XVI i XVII veku*, Monografije, knjiga 14, Institut za izučavanje istorije Vojvodine, Novi Sad, 1976.

Metodološki, istraživanje se oslanja na historijsko-analitičku metodu, pri čemu se akcenat stavlja na kvalitativnu obradu izvornog rukopisnog dokumenta. Analizom konkretnih stavki troškovnika nastoji se obuhvatiti ne samo struktura izdataka već i njihovo značenje u širem društveno-političkom okviru.

Primarni izvor na kojem se rad zasniva je spomenuti troškovnik pro-nađen u jednom od sidžila Sarajevskog šerijatskog suda (GHB, SSK 36). Ovaj izvor, kao autentični dokument osmanske administracije, omogućava neposredan uvid u materijalnu i organizacijsku osnovu funkcionisanja menzilhana u Bosni. Uz primarni izvor, bit će korišteni i podaci iz Kadićeve *Hronike*² i literatura o osmanskoj administraciji, menzilhanama i javnim finansijama, kako bi se osigurao širi kontekst i interpretacija podataka.

ORGANIZACIJA I RAZVOJ SISTEMA MENZILA/ MENZILHANA U OSMANSKOM CARSTVU

Putevi su kroz historiju imali izuzetno veliki značaj u ekonomskom, socijalnom i vojnom smislu. Kretanje vojski, obezbjeđivanje komunikacije između središta i drugih administrativnih jedinica, kao i transport trgovačke robe putem karavana, bili su od ključne važnosti za države kroz sve historijske periode. U oblasti komunikacije, želja za brzim i efikasnim prenošenjem informacija podstakla je razvoj novih metoda, kao što su korišćenje vatrogasnih tornjeva, golubova, brzih konjanika i sl. Iako su ovi sistemi bili u upotrebi, kopneni put je uglavnom bio preferiran zbog svoje sposobnosti da zadovolji potrebe komunikacije, kao i da obezbijedi kretanje vojski i transport roba.³

² Sarajevo, GHB, Kadi-zade (Kadić) Muhamed Enverī, *Tārīḥ-i Enverī* (TE), R-7307 – R-7314. O Kadiću iscrpnu bibliografiju donose: Mehmed Mujezinović, “Muhamed Enveri-Efendi Kadić kao epigrafičar (17 I 1855 – 21 II 1931)”, *Glasnik VIS* u FNRJ, god. X/1959., br. 1-3, 175-176; god. XI/1960., br. 4-6, 12-19; br. 7-9, 316-326; br. 10-12, 466-481; Alma Omanović-Veladžić, *Hronika Muhameda Enverija Kadića kao izvor za izučavanje kulturne historije Bosne i Hercegovine*, Posebna izdanja LXV, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2021., 27-44.

³ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Seri – Sa. 127, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991., 146; Detaljnije

Kako bi komunikacija nesmetano funkcionisala, bilo je ključno obezbijediti sigurnost na putevima. Zbog toga su na glavnim trgovačkim i karavanskim rutama, kao i u planinskim i prelaznim područjima, izgrađeni hanovi za smještaj trgovaca i putnika. Pored ovih objekata, postojali su i “menzili”, koji su u početku postavljeni kako bi prenosili informacije između provincija, prenosili podatke o situaciji na granicama i obezbjeđivali prijenos hitne državne pošte. Kasnije su postali ključni za snabdijevanje vojske potrebnim resursima, prijenos specijalnih informacija i djelimično za transport trgovačke robe.⁴

Riječ “menzil” označava mjesto poput “kuće, konaka”, razdaljinu između dva konaka, tatarsku poštu ili tatarskog konja na kojem se prenosila hitna državna pošta, važni dokumenti i, uopće, stvari od većeg značaja i vrijednosti, a najčešće kao sinonim za *menzilhane* – poštanske stanice koje su podizane obično na udaljenosti jedna od druge oko deset sati hoda, te odmorište gdje su tatari – poštari ostavljali umorne konje i preuzimali odmorne.⁵ Ove stanice bile su opremljene potrebnim brojem konja, uključujući osedlane konje za jahanje i tovarne konje, te su obezbjeđivale hranu za ljude i konje. Briga o pravilnom funkcionisanju poštanskih stanica bila je povjerena specijalizovanim državnim službenicima, *menzildžijama*, koji su za obavljanje tog zadatka bili posebno plaćeni. Njihova plata, opremanje i snabdijevanje stanica, najviše su padali na teret lokalnog stanovništva. Ajani (prvaci, uglednici, funkcioneri lokalne vlasti) su još od druge polovine 17. stoljeća imali obavezu, uz pomoć šerijatskog suda, da nadgledaju održavanje stanica, obezbijede konje, hranu i poslugu. Također, u saradnji s kadijom, bili su odgovorni za izbor pouzdanih menzildžija i njihovih jamaca, vodili su računa i o počinjenim troškovima menzilhane i obezbjeđivanju novčanih sredstava

vidi: O. Zirojević, “Carigradski drum od Beograda do Sofije (1459-1683)”, 50-54; O. Zirojević, *Carigradski drum od Beograda do Budima u XVI i XVII veku*, 15-19.

⁴ Više vidi: Y. Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, 146-147; Y. Halaçoğlu, “Menzil”, u: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2004., 159-161; Colin Heywood, “menzil/menzilhane”, in: *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Editors: Gábor Ágoston and Bruce Masters, Facts On File, New York, 2009., 374-375.

⁵ Više vidi: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, 6. izd., “Svjetlost”, Sarajevo, 1989., 458. Za poštara, kurira, glasonošu koristi se i izraz *ulak*. Vidi: A. Škaljić, *Turcizmi...*, 631.

za pokriće tih troškova. Ta sredstva su se obezbjeđivala djelimično iz državne blagajne, a većim dijelom putem oporezivanja stanovništva.⁶

Porezi u novcu ubirali su se prema kalendaru u finansijskoj godini, čiji se obračunski sistem ravnao prema julijanskom kalendaru.⁷ Najčešće su se ubirali u dvije rate (ljetni i zimski taksit, koji odgovara jurjevskom i kasumskom taksitu, obračunu prema narodnom kalendaru, dok su postojale i muharremska i redžebaska rata, ukoliko se obračun troškova vršio prema hidžremskom kalendaru) ili tri godišnje rate, odnosno dva ili tri taksita.⁸ Predračun svih troškova menzilhane se planirao i obračunavao unaprijed za narednu godinu, kako bi se na vrijeme obezbijedila novčana sredstva neophodna za normalno funkcionisanje menzilhane.

Pored ajana, ključnu ulogu u funkcionisanju svake menzilhane imalo je i lokalno stanovništvo (*ahâlî*). Tu su uglavnom spadali stanovnici sudskog okruga (*kaze/kadiluka*) u kojoj se menzilhana nalazila, kao i obližnjih sela i naselja. Također, prilikom imenovanja menzildžija bilo je neophodno da se svi ugledni građani i stanovnici *kazâ* slože sa odabranim kandidatima.⁹

U menzilima su radili i drugi službenici koji su svojim radom doprinosili njihovom normalnom funkcionisanju: pomoćnik upravitelja menzila (*menzil kethüdasi*), nadzornik štale (*ahır kethüdasi*), konjušar (*seyis*), poslužitelj, koji je bio zadužen za čišćenje i druge pomoćne poslove (*odacı*), surudžija (*sürücü*) i kuhar (*aşçı*).¹⁰

⁶ Vidi opširnije: Avdo Sućeska, *Ajani: Prilog izučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*, Djela, knjiga XXII, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knjiga 14., Naučno Društvo SR Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1965., 111-112; O. Zirojević, "Carigradski drum...", 49-50.

⁷ Počinjala je prvog marta i trajala do 28. ili 29. šubata, odnosno februara. Muhamed Kantardžić, "Hidžremski kalendar i ostali kalendari kod islamskih naroda", *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, III-IV/1952-53, Sarajevo, 1953., 341.

⁸ Više o terminu "taksit" vidi: Avdo Sućeska, "Taksit (Prilog izučavanju dažbinskog sistema u našim zemljama pod turskom vlašću)", *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, god. VIII/1960, Sarajevo, 1960., 339-340; Fahd Kasumović, "O terminu taksit: nesklad izvora i literature", *Prilozi*, 38, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 2009., 61-79.

⁹ Opširnije vidi: Cemal Çetin, "Osmanlı Devleti'nde Ulaşım ve İletişimin Örgütlenmesi", *Tarihinin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 5 (Nisan 2011), Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, 2011., 20.

¹⁰ Y. Halaçoğlu, "Menzil", 160; İzzet Sak – Cemal Çetin, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir Menzilleri

Izvještaji koje su kadije podnosili o radu menzildžija često su bili osnova za njihovo razrješenje, što potvrđuje da su kadije vršile lokalni nadzor nad funkcionisanjem menzilhana. Sukobi između menzilskih službenika i lokalnog stanovništva uglavnom su rješavani posredovanjem kadije. Pored toga, kadije su regulisale i zajedničke poslovne aranžmane između više osoba koje su upravljale jednom menzilhanom – uključujući sastavljanje ugovora o poslovnom partnerstvu, rješavanje sporova u slučaju raskida tih ugovora, kao i pravno potvrđivanje postignutih dogovora. Sve navedeno jasno ukazuje na široku i višeslojnu ulogu kadija u upravljanju menzilhanama.¹¹

Najčešći razlog za imenovanje novog menzildžije bio je zato što je istekao ugovor sa prethodnim menzildžijom. Pored isteka ugovora, nove menzildžije su imenovane i u situacijama kada bi prethodne menzildžije dobrovoljno raskinule ugovor ili ih je zadesila smrt, zatim kada bi stanovnici kazâ izrazili nezadovoljstvo radom menzildžija i smijenili ih itd.¹²

Ulaci, koji su obavljali transport vijesti i naređenja, bili su pažljivo birani među ljudima koji su bili čestiti, odani, sposobni da podnesu teškoće putovanja i jahanja i koji su imali iskustva i obrazovanja, često kao dugogodišnji zaposlenici u vladarskim dvorovima. Zbog važnosti i hitnosti njihovog posla, ponašanje ulaka je bilo pod stalnim nadzorom i bila je potrebna uredna organizacija njihovog rada.¹³

U okviru Osmanskog Carstva, pojedinci koji su obavljali dužnost ulaka u službi sultana i njegovih najbližih saradnika raspolagali su značajnim privilegijama, među kojima je bila i mogućnost oduzimanja konja od lokalnog stanovništva na osnovu dokumenta poznatog kao *ulak hükmü*. Ovaj akt im je, pored toga, omogućavao da zahtijevaju ispunjavanje svih svojih potreba tokom putovanja. Kasnije su veziri, defterdari i

Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 16, SÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya, 2004., 190.

Surudžija (*surugdžija*) – 1. gonič, pratilac uz konja, naročito pratilac menzildžija, koji na konju prati tatarske konje i tuče ih kandžijom da brže idu. Više vidi: A. Škaljić, *Turcizmi...*, 576. Jedna od njihovih glavnih dužnosti je vraćanje kurirskih konja nazad u *menzilhane* nakon što bi ih kuriri koristili, kao i pružanje pomoći ulacima kao vodiči u slučaju potrebe. Vidi: Y. Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, 152; İ. Sak – C. Çetin, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Menziller ve Fonksiyonları”, 192.

¹¹ C. Çetin, “Osmanlı Devleti’nde Ulaşım ve İletişimin Örgütlenmesi”, 22.

¹² Ibid., 29-30.

¹³ Yusuf Halaçoğlu, “Ulak”, u: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2012., 78.

age također počeli izdavati *ulak hükmü*, a zatim beglerbezi, sandžakbezi, kadije i subaše u provincijama. Lice koje je posjedovalo ovaj dokument imalo je pravo da uzme konje za sebe, svoje slugе i vodiče, ali i za transport lične imovine. Po završetku putovanja, ulaci bi ostavljali životinje koje su koristili, dok bi za povratak prisvajali druge, odmorne i izdržljivije konje. U slučajevima kada bi im konji oslabili tokom puta, imali su zakonski osnov da zatraže ili oduzmu životinje od bilo kojeg pojedinca na kojeg bi naišli. Ovaj njihov postupak se u dokumentima eksplicitno karakteriše kao “okrutnost ulaka”.¹⁴

Zbog štete uzrokovane ovom praksom, veliki vezir Lutfi-paša je 1540. godine ukinuo *ulak hükmü* i zamijenio ga dokumentom pod nazivom *in ‘ām hükmü*. Naime, tokom putovanja ulaka između različitih menzila, njihova putovanja su bila regulisana specifičnim dokumentom (*in ‘ām hükmü*), koji je sadržavao: ime ulaka ili odjeljenja kojem je bio pridružen; razlog njegovog putovanja; koji je nalogodavac naredio njegovo putovanje; da li je putovanje bilo povratak ili odlazak; naziv područja iz kojeg je prvo krenuo i područja u koje će stići te imena surudžija. Ulacima koji su posjedovali službeni nalog obezbjeđivani su potrebni konji u menzilima, dok onima bez zvanične dozvole konji nisu bili davani.¹⁵

Komunikacija između menzila odvijala se prema unaprijed utvrđenim pravilima. Uobičajeno je bilo da se vijesti prenose od jednog do drugog menzila preko ulaka, pri čemu bi se ulaci na svakoj stanici mijenjali. Međutim, kada su u pitanju bile izuzetno važne i povjerljive vijesti, koristio se jedan te isti ulak koji bi ih prenosio od mjesta polaska do konačnog odredišta, a takvi ulaci su se nazivali “ulaci poslani po posebnom naređenju”. S druge strane, ulaci koji su dolazili s pograničnih područja imali su pravo da uzimaju konje iz svakog menzila, čak i ako nisu imali *in ‘ām hükmü*, zvanični dokument koji im to omogućava.¹⁶

Kako su nepravilnosti nastavljene i u narednom periodu, 1697. godine uvedena je nova uredba kojom je izvršena reorganizacija menzila i kojom se od ulaka zahtijevalo da plate za konje koje su uzeli. Nakon reforme iz 1697. godine, prema dokumentima poznatim kao *in ‘ām hükmü*, ulaci su morali prilikom preuzimanja konja iz menzilhana priložiti službene potvrde. Istovremeno, u svim menzilhanama počela se redovno voditi evidencija u knjigama poznatim kao *in ‘āmāt defteri*, gdje su se

¹⁴ Ibid., 77.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid., 78.

bilježili podaci o ulacima, uključujući njihova zvanja, zadatke, odredišta i broj konja koje su preuzeli. Primjenom ove prakse u Osmanskom Carstvu razvijen je novi tip deftera, zapisnika, koji je predstavljao vrijedan izvor podataka o obimu službene komunikacije koja se obavljala. In *‘ām hükmü*, koji je izdavan ulacima, bio je strogo vezan za konkretan službeni zadatak, te su, u skladu s tadašnjim propisima, ulaci smjeli izvršiti samo jedno putovanje na osnovu jednog izdatog dokumenta. Ove evidencije je lično vodio kadija ili su ih vodile menzildžije, ali su ti defteri u svakom slučaju bili pod stalnim nadzorom kadije.¹⁷

Uprkos svim nastojanjima, zloupotrebe nisu mogle biti potpuno odstranjene. Zbog toga se pojavila ideja da se menzilhane daju u zakup i tako stave u funkciju, te se to rješenje pokušalo sprovesti u praksi. U 18. stoljeću uvedena je nova regulativa prema kojoj su svi menzili dati pod zakup. Prava primjena sistema zakupa započela je 1191. (1777) godine. U okviru ove prakse, uprava menzila više nije bila u nadležnosti upravitelja menzila, već je prešla na glavnog kirajdziju, zakupca (*kiracıbaşı*) koji je obavljao iste dužnosti. Prema toj regulativi, iz menzila su se pod zakup uzimali konji, a kuriri i državni službenici bili su obavezni da zakupninu za korištenje konja isplaćuju glavnom zakupcu u gotovini. Troškove hrane i ostalih potrepština za kurire, tokom njihovog boravka u menzilu, snosili su oni sami, uz plaćanje po unaprijed utvrđenim, razumnim cijenama.¹⁸

Primarni cilj uspostavljanja sistema zakupa bio je da se spriječi degradacija menzilhana, zaštititi lokalno stanovništvo od potencijalnih štetnih posljedica i osigura efikasno i pravovremeno funkcionisanje glasničke službe. Iako su prve mjere reorganizacije donijele određene pozitivne rezultate, vrlo brzo su se pojavile određene neregularnosti u poslovanju. Najčešći oblik neregularnosti odnosio se na manipulacije u vođenju evidencije prihoda i rashoda od strane glavnog zakupca, što je dovelo do znatnog povećanja troškova održavanja komunikacionog sistema.¹⁹

Pored gore spomenutog, iako su u 18. stoljeću teorijski postojali sistemi zakupa i funkcija glavnog zakupca, zbog ratova i drugih dešavanja

¹⁷ Više vidi: İ. Sak – C. Çetin, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Menziller ve Fonksiyonları”, 187; C. Çetin, “Osmanlı Devleti’nde Ulaşım ve İletişimin Örgütlenmesi”, 23.

¹⁸ Više vidi: Y. Halaçoğlu, “Menzil”, 160; İ. Sak – C. Çetin, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Menziller ve Fonksiyonları”, 188.

¹⁹ Opširnije vidi: İ. Sak – C. Çetin, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Menziller ve Fonksiyonları”, 189.

ti sistemi nikada nisu mogli biti široko rasprostranjeni. Kao posljedica toga, tokom cijelog 18. stoljeća ostao je u primjeni tradicionalni sistem menzilhana, gdje se upravljanje ovim ustanovama sprovodilo na organiziran i uređen način kao i ranije, pod upravom imenovanih menzildžija. Iako su sistemi zakupa menzilhana i uvođenje funkcije glavnog zakupca razmatrani još u 18. stoljeću, njihova stvarna primjena započela je tek u 19. stoljeću. Iznajmljivanje svih menzilhana u cijeloj zemlji i potpuno uspostavljanje sistema glavnog zakupca na cijelom području moglo je biti ostvareno tek nakon 1824. godine.²⁰

Nakon što su sve reforme propale, sistem više nije bio funkcionalan i konačno je 1839. godine osnovana poštanska služba.²¹

ORGANIZACIJA I NADZOR RADA MENZILHANA U BOSANSKOM EJALETU

Dokumenti izdavani od strane sultana i bosanskih valija pružaju uvid u aktivnosti potrebne za normalno funkcionisanje menzilhana, uključujući njihove popravke, plan izdržavanja i nabavke novih konja, imenovanje menzildžija i druge slične zadatke.

Sultan je fermane upućivao kadijama, naibima, čehajama i drugim nadležnim osobama s ciljem da pomognu tataragi u realizaciji poslova vezanih za menzilhane i primjeni Uredbe (*nizam*) koja je važila za njih. Od njih se tražilo da se izbjegne kašnjenje u predaji pošte, poboljša efikasnost i uspostavi dobar rad u menzilhanama, kao i da se izvrši njihova klasifikacija prema broju konja i ljudi.

U svim kadilucima Bosanskog ejaleta, prema ranije utvrđenim propisima i običajima, počev od Đurđevdana (*rûz-ı Hızır*),²² vršeni su radovi na popravkama puteva i menzilhana, nabavci novih konja i raspoređivanju menzildžija, a svi radovi su morali biti završeni na vrijeme. Menzilhane su izdavane na licitaciji u zakup na godinu dana.

Bosanske valije su bujuruldije upućivali kadijama, naibima, mutesellimu, ajanima, agama, zabitima i drugim prvacima, s naredbom da se na vrijeme planiraju troškovi za nesmetan rad menzilhana za narednu godinu,

²⁰ İ. Sak – C. Çetin, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Menziller ve Fonksiyonları”, 189-190.

²¹ Y. Halaçoğlu, “Menzil”, 160.

²² *Đurđevdan, Jurjev*, pada 6. maja. Dakle, kada nastupi 6. maj, završava se prošla godina i nastaje nova radna godina za menzilhane i menzildžije.

imenuju odgovorni ljudi za obavljanje poslova i da se obezbijede novi konji za tatarske potrebe. Kandidati za tatara su ugovarali posao na godinu dana, obavezujući se da će ga savjesno obavljati. Ovi postupci su bili usklađeni sa šerijatom i zakonom – kanunom, kojih se trebalo pridržavati.

Nakon obilaska menzilhana, tataraga je izvještavao nadležne o problemima koji moraju biti riješeni za njihovo nesmetano funkcionisanje.

Sarajevska menzilhana: jedan godišnji troškovnik s kraja 18. stoljeća

U Sarajevu je postojala menzilhana koja je kuririma i drugim službenicima, zaduženim za državne zadatke, obezbjeđivala poštanske konje. O postojanju menzilhane u Sarajevu u 18. stoljeću svjedoče različite bilješke i prijepisi dokumenata iz Kadićeve *Hronike* (sv. VII-XIV), koje je Kadić prepisao iz nekoliko *sidžila* – knjigâ Sarajevskog šerijatskog suda, kao i nekoliko zapisa iz Bašeskijinog *Ljetopisa*.²³ H. Kreševljaković navodi da se jedno vrijeme u Gazi Husrev-begovom hanu nalazila menzilhana.²⁴

Sarajevska nahija je svake godine izdvajala određeni iznos za održavanje menzilhane, u zavisnosti od stvarnih troškova. Jednu trećinu tih troškova snosila je Visočka nahija, dok su preostale dvije trećine bile podmirene od strane određenog broja džemata, zajednica Sarajevske nahije.

Kao što je već ranije spomenuto, menzilhane su davane u zakup. Na osnovu Kadićeve *Hronike*, među zakupnicima Sarajevske menzilhane, od 1763. do 1797. godine spominju se sljedeća imena: bivši menzildžija Muharem-aga;²⁵ bivši menzildžija Atlibegović (Atlibeg-zade) hadži Ibrahim-aga;²⁶ Fejzulah-beg, sin Mehmed-age, iz Ojandži-zade mahale;²⁷ Džanbazović (Džanbaz-ogli) serdengečtija Mustafa-aga;²⁸

²³ Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746-1804)*, prevod s turskog, uvod i komentar Mehmed Mujezinović, 3. izd., Sarajevo-Publishing, Sarajevo, 1997., 80, 146, 308. Usp. M. Ljiljak, *Pošta, telegraf i telefon u Bosni i Hercegovini*, 1, 58-59.

²⁴ Više vidi: H. Kreševljaković, *Hanovi i karavansaraji u Bosni i Hercegovini*, 87.

²⁵ TE:VII:290; TE:VII/II:110; TE:VII/II:206. Prijepis iz "Sidžila Sarajevskog šerijatskog suda". U radu smo se opredijelili za naziv Sidžil sarajevskog kadije (dalje: SSK).

²⁶ TE:VIII:437; TE:IX/II:44. Prijepis iz SSK br. 17, 10; TE:IX/II:217. Prijepis iz SSK br. 18, 116.

²⁷ TE:VIII/II:46; TE:XI:83. Prijepis iz SSK br. 21, 90; TE:XI:158. Prijepis iz SSK br. 22, 181.

²⁸ TE:X:230. Prijepis iz SSK br. 20, 66. Njegovi jamaci su: Ablagija/Ablaković (Ablagi-zade) hadži ...? i ćurčija Mehmed-efendija. TE:XI:259. Prijepis iz SSK br. 23, 72.

Serdengečtija – pripadnik dobrovoljačkog odreda janjičara ili drugih rodova vojske.

seratik 52. džemata hadži Abdulkadir;²⁹ Poljo (Polo) Osman-alemdar;³⁰ Fejzulahbeg-ogli Salih-baša/Salih-aga;³¹ bivši menzildžija Salih-aga i njegov ortak Traljo (Tralo-ogli) Salih-baša;³² menzildžija Traljo Salih-baša;³³ serdengečtija Bektaš-aga i Osman-alemdar³⁴ i Pehlivan (Peh[le]vān) Husejn.³⁵ Po socijalnoj strukturi, to su većinom ugledni ljudi, među kojima je najviše bilo onih sa vojnom titulom *serdengečtije*.

Cijena zakupa Sarajevske menzilhane mijenjala se iz godine u godinu, a samim tim i ostali troškovi koje je trebalo na vrijeme podmiriti za njen nesmetani rad. Pod ostalim, administrativnim i sudskim troškovima su se podrazumijevale razne takse za administrativne usluge, kao što su: izrada deftera (zapisnika) za zakup (*hardž-i defter*); ono što otpada na mutesellimagu; ono što otpada na naib-efendiju; na taksu čehaji i posluži; na taksu pisaru (*kalemija/katibija*); na taksu muhzirima – sudsku taksu koja se davala za uslugu sudskog službenika koji je dostavljao obavještenja i pozive strankama (*ihzarija*); na taksu za unošenje u sudsku knjigu (*kajdija*) i ono što otpada na plaću telalu (*telalija*). U nekim specifikacijama troškova Sarajevske menzilhane spominje se i sudska taksa koja se plaćala za angažiranje i usluge mubašira³⁶ (*mubaširija*),

²⁹ Njegovi jamaci su: Bakarija/Bakarević (Bakari-zade) Husejn-aga i Sejjid Ibrahim-aga, sin Mehmed-age. TE:X:299. Prijepis iz SSK br. 29, 92.

Seratik – bivši janjičarski zapovjednik.

³⁰ TE:XI: 322. Prijepis iz SSK br. 24, 95.

³¹ TE:XII/II:32. Prijepis iz SSK br. 25, 109; TE:XIV:76. Prijepis iz SSK br. 33, 172.

³² TE:XIII:332. Prijepis iz SSK br. 32, 117, 123.

³³ TE:XIII:215. Prijepis iz SSK br. 28, 119.

³⁴ TE:XIV:212. Prijepis iz SSK br. 35, 122.

³⁵ TE:XIV:276. Prijepis iz SSK br. 36, 100. Prilikom prepisivanja kod Kadića je ispušteno slovo “lām”, pa je ubilježeno: “Peh[le]vān”. Vidi: TE:XIV:276. Vjerovatno se radi o ocu sarajevske dobrotvorke Fatime Dudije hatun. Vidi: Alma Omanović-Veladžić, “Zaostavština Fatime Dudije hatun, sarajevske dobrotvorke”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 73/2023, Sarajevo, 2024., 161-186. Njegovo ime pronašli smo zabilježeno i među umrlima u jednom popisu sarajevskih janjičara s početka 19. stoljeća, gdje je navedeno: “Serdengečdija Pehlivan Husein aga (umro)”. Vidi: Riza Muderizović, “Jedan popis sarajevskih janjičara iz početka XIX. vijeka”, *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, XXIX/1917, Sarajevo, 1918., 106.

³⁶ *Mubašir* – ovlašteni službenik koji je djelovao kao predstavnik nadležnih državnih organa na terenu s ciljem koordinacije, nadzora i podsticanja realizacije poslova od državnog značaja. Više vidi: *Katalog osmanskih dokumenata*, sv. 1, obradila Azra Gadžo-Kasumović, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, Sarajevo, 2018., 262.

taksa za čehaju i čohadara,³⁷ taksa za tataragu koji je donio bujuruldiiju u vezi sa uređenjem menzila i sl.

U nastavku donosimo tabelarni pregled cijena zakupa Sarajevske menzilhane za određeni broj godina u obračunskom periodu od, aproksimativno, finansijske 1176. do 1210. (1763–1797) godine, prema Kadićevoj *Hronici*.³⁸

Tabela 1. *Cijena zakupa Sarajevske menzilhane 1176–1210 (1763–1797) prema Kadićevoj Hronici*

<i>Obračunski period</i> ³⁹	<i>Cijena zakupa Sarajevske menzilhane</i> ⁴⁰
6. V 1176 – 5. V 1177 (17. V 1763 – 16. V 1764)	900 ⁴¹
6. V 1180 – 5. V 1181 (17. V 1767 – 16. V 1768)	1.500 ⁴²
6. V 1181 – 5. V 1182 (17. V 1768 – 16. V 1769)	1.700 ⁴³
6. V 1182 – 5. V 1183 (17. V 1769 – 16. V 1770)	750 ⁴⁴
6. V 1184 – 5. V 1185 (17. V 1771 – 16. V 1772)	1.799 ⁴⁵
6. V 1185 – 5. V 1186 (17. V 1772 – 16. V 1773)	1.600 ⁴⁶

³⁷ *Čohadar* – dvorjanin sultana, paše, vezira ili sandžakbega koji se stara o njihovoj odjeći, naročito za čuvanje kaftana svoga gospodara. Čohadari u ejaletu bili su angažovani kao čohadari i čehaje na kapiji u službenim kancelarijama, a osim toga bili su odgovorni za mnoge druge zadatke koje su im povjeravali valije, kajmekami i mutesarrifi sandžaka, kao što su nadzor nad nečijim poslovanjem, istraživanje nepravilnosti u vezi s državnom imovinom, o naplatama poreskih prihoda itd. Više vidi: A. Gadžo-Kasumović, *Katalog osmanskih dokumenata*, sv. 1, 254.

³⁸ U Kadićevoj *Hronici* smo pronašli zabilježen jedan troškovnik Sarajevske menzilhane čiji je obračun troškova urađen prema hidžretskom kalendaru (1. redžeb 1202 – 29. džumadel-sani 1203/7. IV 1788 – 27. III 1789). Navedeni obračunski period je jedini podatak koji je ubilježen u uvodnom dijelu ovog dokumenta, bez uobičajenih podataka o cijeni zakupa niti imena lica kojem je menzilhana data u zakup. Pretpostavljamo da se iznos od 6.000 groša, koji je zabilježen prvi u specifikaciji troškova, odnosi na cijenu zakupa ove menzilhane. Više vidi: TE:XII:237. Prijepis iz SSK br. 27, 164.

³⁹ Obračunski period se računa počev od Đurđevdana do nastupanja sljedećeg Đurđevdana za period od jedne godine.

⁴⁰ Cijene zakupa Sarajevske menzilhane u ovoj tabeli izražene su u grošima.

⁴¹ TE:VII:290.

⁴² TE:VII/II:110.

⁴³ TE:VII/II:206. Prijepis iz SSK.

⁴⁴ TE:VIII:276.

⁴⁵ TE:VIII:437.

⁴⁶ TE:VIII/II:46.

<i>Obračunski period</i> ³⁹	<i>Cijena zakupa Sarajevske menzilhane</i> ⁴⁰
6. V 1189 – 5. V 1190 (17. V 1775 – 16. V 1776)	3.500 ⁴⁷
6. V 1191 – 5. V 1192 (17. V 1777 – 16. V 1778)	2.950 ⁴⁸
6. V 1193 – 5. V 1194 (17. V 1779 – 16. V 1780)	3.000 ⁴⁹
6. V 1194 – 5. V 1195 (17. V 1780 – 16. V 1781)	2.770 ⁵⁰
6. V 1196 – 5. V 1197 (17. V 1782 – 16. V 1783)	2.750 ⁵¹
6. V 1197 – 5. V 1198 (17. V 1783 – 16. V 1784)	4.250 ⁵²
6. V 1198 – 5. V 1199 (17. V 1784 – 16. V 1785)	3.500 ⁵³
6. V 1199 – 5. V 1200 (17. V 1785 – 16. V 1786)	3.500 ⁵⁴
6. V 1200 – 5. V 1201 (17. V 1786 – 16. V 1787)	4.000 ⁵⁵
6. V 1205 – 5. V 1206 (17. V 1791 – 16. V 1792)	5.000 ⁵⁶
6. V 1206 – 5. V 1207 (17. V 1792 – 16. V 1793)	3.500 ⁵⁷
6. V 1207 – 5. V 1208 (17. V 1793 – 16. V 1794)	6.000 ⁵⁸
6. V 1209 – 5. V 1210 (17. V 1795 – 16. V 1796)	5.400 ⁵⁹
6. V 1210 – 5. V 1211 (17. V 1796 – 16. V 1797)	4.900 ⁶⁰

U zadnjem redu navedene tabele ubilježena je cijena zakupa Sarajevske menzilhane u vrijednosti od 4.900 groša koja je planirana za finansijsku godinu 1210/1796-97. na osnovu njenog troškovnika od 21. ševvala 1210/29. IV 1796. godine kojeg prezentujemo u ovom radu. Ranije smo već spomenuli da se ovaj dokument nalazi ubilježen u jednom sidžilu Sarajevskog šerijatskog suda za navedeni period, koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.

⁴⁷ TE:IX/II:44. Prijepis iz SSK br. 17, 10.

⁴⁸ TE:IX/II:217. Prijepis iz SSK br. 18, 116.

⁴⁹ TE:X:230. Prijepis iz SSK br. 20, 66.

⁵⁰ TE:X:299. Prijepis iz SSK br. 29, 92.

⁵¹ TE:XI:83. Prijepis iz SSK br. 21, 90.

⁵² TE:XI:158. Prijepis iz SSK br. 22, 181.

⁵³ TE:XI:259. Prijepis iz SSK br. 23, 72.

⁵⁴ TE:XI:322. Prijepis iz SSK br. 24, 95.

⁵⁵ TE:XII/II:32. Prijepis iz SSK br. 25, 109.

⁵⁶ TE:XIII:215. Prijepis iz SSK br. 28, 119.

⁵⁷ TE:XIII:332. Prijepis iz SSK br. 32, 117, 123.

⁵⁸ TE:XIV:76. Prijepis iz SSK br. 33, 172.

⁵⁹ TE:XIV:212. Prijepis iz SSK br. 35, 122.

⁶⁰ TE:XIV:276. Prijepis iz SSK br. 36, 100.

Iz uvodne bilješke ovog dokumenta⁶¹ vidi se da je od Đurđevdana u 1210. godini do nastupanja sljedećeg Đurđevdana, za punu godinu dana (17. V 1796 – 16. V 1797), za obavljanje dužnosti ulaka koji dolaze i odlaze s važnim naređenjima potrebno uzgojiti jake poštanske konje (*menzil bârgîri*), uz već utvrđenu naknadu, da se Sarajevska menzilhana daje pod zakup Pehlivan Husejnu za iznos od 4.900 groša, uz odobrenje šerijatskog suda i u sporazumu sa stanovništvom, a koju je on primio u obavezu pod zakup. Jednu trećinu tih troškova u iznosu od 1.633 groša snosit će Visočka nahija, dok će preostale dvije trećine, tj. preostali dio u iznosu od 3.267 groša, zajedno sa administrativnim i sudskim troškovima u iznosu od 130 groša, što ukupno iznosi 3.397 groša, biti podmirene od strane okolnih sela Sarajevske nahije.

Radi se o dvadeset i dva džemata Sarajevske nahije, među kojima su: džemat Butmir⁶² (732 groša); džemat Pazarić⁶³ (323 groša); džemat Rakova Noga⁶⁴ (318 groša); džemat Trnovo⁶⁵ (323 groša); džemat Hadžići⁶⁶ (107,5 groša); džemat Rakovica⁶⁷ (107,5 groša); džemat Drozgometva⁶⁸ (107,5 groša); džemat Kuliješ⁶⁹ (107,5 groša); džemat Zeamet Crna Rijeka⁷⁰ (215 groša); džemat Ledići⁷¹ (118 groša); džemat Kijevo⁷² (118 groša); džemat Daštansko⁷³ (118 groša); džemat

⁶¹ GHB, SSK br. 36, 100.

Upoređujući Kadićev prijepis s originalnim dokumentom, uočavamo određene razlike. Naime, Kadić ne navodi pojedinačno nazive dvadeset i dva džemata Sarajevske nahije uz iznose koji otpadaju na njih, već bilježi samo ukupan iznos, tj. dvije trećine, uz određene administrativne i sudske troškove. Pored navedenog iznosa od 3.397 groša stoji ubilježeno: *Spomenuti iznos podmiren je od džemata Sarajevske nahije*. Potom, u Kadićevom prijepisu na kraju dokumenta nije navedeno ime sarajevskog kadije koji ga je sastavio i ovjerio. Usp. TE:XIV:276.

⁶² GHB, SSK br. 36, 100: *Butmîr*.

⁶³ GHB, SSK br. 36, 100: *Pâzârîk*.

⁶⁴ GHB, SSK br. 36, 100: *Râkova Nôga*.

⁶⁵ GHB, SSK br. 36, 100: *Trnova*.

⁶⁶ GHB, SSK br. 36, 100: *Hacelli*.

⁶⁷ GHB, SSK br. 36, 100: *Râkovîçe*.

⁶⁸ GHB, SSK br. 36, 100: *Drozgometva*.

⁶⁹ GHB, SSK br. 36, 100: *Kuliş*. Danas selo Kuliješ, u blizini Rakovice, zapadno od Sarajeva.

⁷⁰ GHB, SSK br. 36, 100, 108: *Ze'âmet-i Çrnô Rîka*.

⁷¹ GHB, SSK br. 36, 100: *Ledîk*.

⁷² GHB, SSK br. 36, 100: *Kiyeva*.

⁷³ GHB, SSK br. 36, 100: *Dâştânska*.

Presjenica⁷⁴ (118 groša); džemat Pale⁷⁵ (68,5 groša); džemat Mokro sa Bogovićima⁷⁶ (68,5 groša); džemat Srednje⁷⁷ (68,5 groša); džemat Čifluk Crna Rijeka⁷⁸ (68,5 groša); džemat Nahorevo⁷⁹ (68,5 groša); džemat Vogošća⁸⁰ (68,5 groša); džemat Kriva Rijeka⁸¹ (144 groša); Čifluk Žeravica⁸² (16 groša) i selo Luke⁸³ (13 groša). Pod administrativnim i sudskim troškovima su obuhvaćeni: troškovi izrade deftera za zakup, po utvrđenom starom običaju (50 groša); ono što otpada na mutesellimagu (30 groša); na taksu pisaru (10 groša); na naib-efendiju (10 groša); na taksu čehaji i posluži (10 groša); na taksu muhzirima (5 groša); ono što otpada na plaću telalu (3 groša); na taksu za unošenje u sudsku knjigu (2 groša) i taksa za tatara koji je donio bujuruldiju (10 groša).

I na kraju se nalazi potpis sarajevskog kadije Šejh-zade Sejjid Muhameda Seida,⁸⁴ koji je ovaj spisak troškova sastavio i ovjerio.

Taj važni izvor donosimo u prijevodu i transliteraciji osmanskog teksta.

⁷⁴ GHB, SSK br. 36, 100: *Presednića*.

⁷⁵ GHB, SSK br. 36, 100: *Pâle*.

⁷⁶ GHB, SSK br. 36, 100: *Môkrô me'a Bôgovik*.

⁷⁷ GHB, SSK br. 36, 100: *Sredna*.

⁷⁸ GHB, SSK br. 36, 100: *Çiftlik-i Çrnô Rîka*.

⁷⁹ GHB, SSK br. 36, 100: *Nâhoreva*.

⁸⁰ GHB, SSK br. 36, 100: *Vôgôšta*.

⁸¹ GHB, SSK br. 36, 100: *Eğri dere*. Danas naselje Krivaja kod Zavidovića.

⁸² GHB, SSK br. 36, 100: *Çiftlik-i Jerâvîça*. Početkom XIX vijeka u Sarajevskoj nahiji bilo je dvadeset džemata, među kojima su s područja općine Ilijaš džemati: Sudići, Crna Rijeka, Srednje, Čifluk Crna Rijeka, Rakova Noga i sela Luka i Žeravica. (<http://www.ilijas.ba>). Pristupljeno: 17. 12. 2024.

⁸³ GHB, SSK br. 42, 108: *Luka*.

⁸⁴ O imenovanju sarajevskog kadije Šejh-zade Sejjid Muhameda Seida (1. rebiul-evvela 1210/15. IX 1795) više vidi: A. Omanović-Veladžić, *Hronika Muhameda Enverija Kadića...*, 309. Detaljnije o njegovoj karijeri vidi u radu: Behçet Loklar, "Sarajevski mula Šejhzade es-sejjid Muhamed Seid-efendija i njegova uloga u Bosanskom ejaletu (1795-1814)", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 71/2021, Sarajevo, 2022., 163-193.

*Troškovnik Sarajevske menzilhane
od 21. ševvala 1210/29. IV 1796. godine*

Povod za izdavanje dokumenta je sljedeći:

Od Đurđevdana koji pada u ovoj 1210. godini do nastupanja sljedećeg Đurđevdana, za punu godinu dana (17. V 1796 – 16. V 1797), za obavljanje dužnosti ulaka koji dolaze i odlaze s važnim naređenjima potrebno je uzgojiti jake poštanske konje (*menzil bârgîri*), uz već utvrđenu naknadu. Sarajevska menzilhana, uz odobrenje šerijatskog suda i u sporazumu sa stanovništvom, data je pod zakup Pehlivan Husejnu za iznos od 4.900 groša, primivši je u obavezu pod zakup. Prema ustaljenoj praksi, jedna trećina tog iznosa se raspoređuje na Visočku nahiju, dok preostale dvije trećine, u iznosu od 3.267 groša, zajedno s uobičajenim troškovima popisa, raspoređuju se na okolna sela Sarajevske nahije i naplaćuju prema sljedećem spisku. Dana 21. ševvala 1210/29. IV 1796. godine.

	groša
[1.] Cijena zakupa menzilhane	4900
[2.] Naplata trećine koja je upisana na Visočku nahiju	<u>1633</u>
	3267

[1.] Troškovi izrade deftera za zakup, po utvrđenom (ustaljenom) starom običaju	50
[2.] Ono što otpada na mutesellimagu	30
[3.] Ono što otpada na taksu pisaru (katibija)	10
[4.] Ono što otpada na naib-efendiju	<u>10</u>
	3367
[5.] Ono što otpada na taksu ćehaji i posluži (hudamija)	10
[6.] Ono što otpada na taksu muhzirima	5
[7.] Ono što otpada na plaću telalbaši	3
[8.] Ono što otpada na taksu za unošenje u sudsku knjigu (kajdija)	2
[9.] Ono što otpada na taksu tataru koji je donio bujuruldiju	<u>10</u>
[Samo: tri hiljade tristo devedeset sedam groša]	3397

[1.] Džemat Butmir	732 groša
[2.] Džemat Pazarić	323 groša
[3.] Džemat Rakova Noga	318 groša
[4.] Džemat Trnovo	323 groša
[5.] Džemat Hadžići	107,5 groša
[6.] Džemat Rakovica	107,5 groša
[7.] Džemat Drozgometva	107,5 groša
[8.] Džemat Kuliješ	107,5 groša
[9.] Džemat Zeamet Crna Rijeka	215 groša
[10.] Džemat Ledići	118 groša
[11.] Džemat Kijevo	118 groša

[12.] Džemat Daštansko	118 groša
[13.] Džemat Presjenica	118 groša
[14.] Džemat Pale	68,5 groša
[15.] Džemat Mokro sa Bogovićima	68,5 groša
[16.] Džemat Srednje	68,5 groša
[17.] Džemat Čifluk Crna Rijeka	68,5 groša
[18.] Džemat Nahorevo	68,5 groša
[19.] Džemat Vogošća	68,5 groša
[20.] Džemat Kriva Rijeka	144 groša
[21.] Čifluk Žeravica	16 groša
[22.] Selo Luke	<u>13 groša</u>
[Ukupno]	3397 groša

[Ovo je napisano u sporazumu sa starješinama i zemljoposjednicima među tamošnjim stanovništvom, a sastavio ga je i ovjerio onaj ubogi koji je potrebit pomoći Onoga čija je slava uzvišena, Šejh-zade Sejjid Muhamed Seid, kadija u gradu Sarajevu]

Transliteracija
GHB, SSK 36, 100.

Bâ'is-i tahrîr-i ħurûf oldur ki
İşbu biñ iki yüz on senesinde vâkı'-i rûz-ı Hızır'dan rûz-ı Hızır'a varınca bir senede umûr-ı mühimme ile murûr u 'ubûr iden ulaqlara ücret-i ma'lûme ile tûvânâ menzil bârgirlerini yetiştirmek üzere medîne-i Sarây menzilhânesi dört biñ dokuz yüz ġurûşa ma'rifet-i şer' ve cümle-yi ittifâk ma'rifetleriyle Pehlevân Hüseyn Âgâ'ya der-'uhde ve iltizâm ol dağı ber-minvâl-i muħarrer te'ahhud ve iltizâm ve kabûl birle mu'tâd-ı kâdim üzere meblağ-ı mezkûruñ sülûsi Visoka nâhiyesinde ba'de'l-ifrâz sülûşânı olan üç biñ iki yüz altmış yedi ġurûş ile ber-mu'tâd-ı ħarc-ı defter ve meşârif-i sâ'ire medîne-i mezbûre nâhiyesi kûrâsına tevzî' ve sâliyâne olunan defterdir-ki ber-vech-i âtî zikr olunur fî 21 ġurre-i Şevvâli'l-mükerrem sene 1210.

	ġurûş
[1.] Bedel-i iltizâm-i menzilhâne	4900
[2.] İhrac-ı sülûş Visoka nâhiyesine	<u>1633</u>
	3267
[1.] Ĥarc-ı defter ber mu'tâd-ı [kâdim]	0050
[2.] Berây-i mütesellim âgâ	0030
[3.] Berây-i kâtibiyye	0010
[4.] Berây-i nâ'ib efendî	<u>0010</u>
	3367
[5.] Berây-i ketħudâ me'a ħuddâmiyye	0010
[6.] Berây-i muħzirân	0005
[7.] Dellâl bâşıya	0003

[8.] Kaydiyye	0002
[9.] Buyuruldi'i götüren tâtare	<u>0010</u>
[Yalnız üç biñ üçyüz doksân yedi ğurûştur]	3397
[1.] Cemâ'at-i Butmîr	ğurûş 732
[2.] Cemâ'at-i Pâzârîk	ğurûş 323
[3.] Cemâ'at-i Râkova Nôğa	ğurûş 318
[4.] Cemâ'at-i Tınova	ğurûş 323
[5.] Cemâ'at-i Hâcellî	ğurûş 107,5
[6.] Cemâ'at-i Râkovîçe	ğurûş 107,5
[7.] Cemâ'at-i Drozgometva	ğurûş 107,5
[8.] Cemâ'at-i Kuliş	ğurûş 107,5
[9.] Cemâ'at-i Ze'âmet-i Çrnô Rîka	ğurûş 215
[10.] Cemâ'at-i Ledîk	ğurûş 118
[11.] Cemâ'at-i Kıyeva	ğurûş 118
[12.] Cemâ'at-i Dâştânska	ğurûş 118
[13.] Cemâ'at-i Presedniça	ğurûş 118
[14.] Cemâ'at-i Pâle	ğurûş 68,5
[15.] Cemâ'at-i Môkrô me'a Bôgovîk	ğurûş 68,5
[16.] Cemâ'at-i Sredna	ğurûş 68,5
[17.] Cemâ'at-i Çiftlik-i Çrnô Rîka	ğurûş 68,5
[18.] Cemâ'at-i Nâhôteva	ğurûş 68,5
[19.] Cemâ'at-i Voğôšta	ğurûş 68,5
[20.] Cemâ'at-i Eğri dere	ğurûş 144
[21.] Çiftlik-i Jerâvîça	ğurûş 16
[22.] Karye-i Luğa	ğurûş <u>13</u>
[Cem'an yekûn]	ğurûş 3397

[Hurrîre bi'l-ittifâkı er-rüesâ ve aşhâbi'l-'alâka mine'l-ehâlî nemeķa-hû el-fakîr iley-hî 'azze şâ'nu-hû Şeyh-zâde Es-Seyyid Meħemmed Se'îd el-kâzî bi-medîne-i Sarâybôsna]

باعتن بشهر حروف اوله

اسم بکتاب الیوم زاون سندن واقع روز حضرت روز حضرت وادیه برکنده امور
موجده الیه مروور عبودیه را اولفاده اجرت معلوم یابد توانا منزل باربر رازی بشنیده ملک
اوزده مدینه برای منشا نه عید درت بکشد طغور بوز غرضه معرفت شیخ و محکم
ایقان موفقیه بکلمه حسن آغا به در خواجه و انعام اوله بی رمونال محض
تغلبه و انعام و قبول بکلمه معناد قدیم اوزده مبلغ مذکور کز ثانی و بیوفه ناجیه
بعد از شاز ثانی اوله اوج بکتاب الیوم النبی بکلمه غرض الیه بر معناد
دختر و مصارف ساعده مدینه برآمده ناحیه به و اسکنه بوزیم و سیاهانه اوله
دختر در بروجانه ذی اوله و حور ۴۱ حور سوال المکم المکمله
عروسی

۹۱۰ بدل التمام مندی نه
۱۶۳۴ اخراج نکست و بیوفه ناجیه نه

۳۶۲۷ خرج دختر بر معناد
۱۰۵۰ برای سکنه آغا
۱۰۴۰ برای کاتبه
۱۰۱۰ برای ناقل افندی
۳۳۶۷

۱۰۱۰ برای کاتبه جدید
۱۰۰۰ برای محضانه
۱۰۰۰۵ دلال بایسته
۱۰۱۰ قیدی
۱۰۱۰ بیورلی و کتور زنه تاناره
۳۳۹۷

۳۳۹۷ بکتاب اوج بکتاب و حیدر طغسانیه و غوردر

جماعت بطحیه عروس ۷۴۲	جماعت بانار کیش عروس ۳۴۴	جماعت راقیه لوقه عروس ۳۱۸	جماعت راقیه لوقه عروس ۳۴۴
جماعت حاجت عروس ۱۰۷۷	جماعت راقیه لوقه عروس ۱۱۷۷	جماعت دروغه عروس ۱۰۷۷	جماعت قوش عروس ۱۰۷۷
جماعت زفاف حور لوقه عروس ۲۱۵	جماعت لوقه عروس ۱۱۸	جماعت قوش عروس ۱۱۸	جماعت دکان لوقه عروس ۱۱۸
جماعت سکنه عروس ۱۱۸	جماعت باله عروس ۶۸۷	جماعت مودعه به بوغوریه عروس ۶۸۷	جماعت مردنه عروس ۶۸۷
جماعت حیدر لوقه عروس ۶۸۷	جماعت ناسوروه عروس ۶۸۷	جماعت دغوریه عروس ۶۸۷	جماعت کچره عروس ۱۵۴
جماعت راقیه لوقه عروس ۱۶	جماعت لوقه عروس ۱۴	جماعت لوقه عروس ۱۴	جماعت لوقه عروس ۱۴

۳۳۹۷

حور بالا عاق الیوم واهی الیوم و الیوم
سیاح راج الیوم و الیوم و الیوم

ZAKLJUČAK

Zbog potrebe za efikasnom i pouzdanom komunikacijom između prijestolnice i provincija, Osmansko Carstvo je razvilo složen sistem poštanskih stanica poznatih kao *menzilhane*. Kroz ove institucije Osmansko Carstvo je uspješno održavalo upravni nadzor i kontrolu nad svojim širokim teritorijama, a sistem menzilhana predstavljao je jedan od stubova imperijalne infrastrukturne komunikacije.

Organizacija rada menzilhane bila je precizno regulisana i obuhvatala je različite administrativne, logističke i tehničke aktivnosti, uključujući popravke puteva, nabavku konja i raspoređivanje menzildžija. Svake godine, prema naredbama bosanskih valija i sultana, obavljali su se pripremni radovi za nesmetano funkcionisanje menzilhana. Svi procesi bili su usklađeni sa šerijatom i zakonima, a tataraga je bio ključna figura u praćenju i izvještavanju o problemima i potrebama menzilhana, kako bi se obezbijedio njihov efikasan rad. Praćenje rada menzilhana u određenom sudskom okrugu bilo je odgovornost lokalnog kadije, koji je u svoje službene knjige (*sicill*) bilježio sve relevantne podatke o prometu koji je prolazio kroz menzilhane pod njegovom nadležnošću. Za rad menzilhana bili su odgovorni kadija, uglednici i narod tog kraja.

Vremenom je došlo do promjena u organizaciji menzilhane, uključujući uvođenje sistema zakupa. Zakup je podrazumijevao odgovornost za uzgoj i održavanje poštanskih konja i uredno podmirivanje svih troškova. Menzilhane su se zakupljivale na godinu dana, koliko je trajao i mandat izabranog *menzildžije*, državnog službenika i/ili zakupnika koji je obavljao nadzor nad cjelokupnim poslovanjem menzilhane. U radu menzilhana bili su uključeni i drugi službenici koji su svojim radom doprinosili njihovom normalnom funkcionisanju. Riječ je o pomoćniku upravitelja menzila, nadzorniku štale, konjušaru, poslužitelju koji je bio zadužen za čišćenje i druge pomoćne poslove, kuharu, kao i surudžiji.

Na osnovu izvora vidi se da je u 18. stoljeću u Sarajevu postojala menzilhana koja je kuririma i drugim službenicima, zaduženim za državne zadatke, obezbjeđivala poštanske konje. Sarajevska menzilhana, analizirana kroz troškovnik iz 1796. godine, otkriva visok nivo organizacije i precizno razrađen sistem finansiranja i nadzora. Njeno funkcionisanje bilo je zasnovano na saradnji centralne vlasti, lokalnih vlastodržaca (valija, kadija, ajani), kao i lokalnog stanovništva, koje je snosilo veći dio troškova putem oporezivanja. Uvid u raspodjelu troškova među Visočkom nahijom i dvadeset i dva džemata Sarajevske

nahije, kao i ulogu brojnih činovnika i institucija u nadzoru i upravljanju menzilhonom, potvrđuje da je riječ o složenom, ali funkcionalnom administrativno-komunikacionom sistemu. Popis džemata iz navedenog troškovnika predstavlja vrijedan izvor za poznavanje mikroteritorijalne organizacije Sarajevske nahije.

Rad Sarajevske menzilhane je bio regulisan strogo definisanim procedurama, uključujući izradu zakupnog ugovora, raspodjelu finansijskih obaveza po džematima te plaćanje brojnih administrativnih i sudskih službi.

Finansiranje i zakup menzilhane su bili usklađeni i odobreni od strane Sarajevskog šerijatskog suda i lokalnih vlasti, što svjedoči o urednoj upravi i pravnoj regulativi u osmanskome sistemu vlasti.

Cijena zakupa Sarajevske menzilhane varirala je kroz godine, sa tendencijom rasta, što odražava i promjene u ekonomskim okolnostima i troškovima održavanja.

Sarajevska menzilhana tako predstavlja primjer funkcionalne infrastrukture koja je, uprkos složenom administrativnom aparatu, uspješno služila svojoj svrsi, osiguravajući redovnu i organizovanu komunikaciju između centra i periferije Carstva.

BIBLIOGRAFIJA / BIBLIOGRAPHY

NEOBJAVLJENI IZVORI / UNPUBLISHED PRIMARY SOURCES

Sarajevo, Gazi Husrev-Begova biblioteka (GHB)

Kadi-zade (Kadić) Muhamed Enverī, *Tārīḥ-i Enverī* (TE), R-7307 – R-7314.

Sidžil sarajevskog kadije (SSK) br. 36.

OBJAVLJENI IZVORI / PUBLISHED PRIMARY SOURCES

Bašeskija, Mula Mustafa Ševki, *Ljetopis (1746-1804)*, prevod s turskog, uvod i komentar Mehmed Mujezinović, 3. izd., Sarajevo-Publishing, Sarajevo, 1997.

LITERATURA / REFERENCES

Çetin, Cemal, "Osmanlı Devleti'nde Ulaşım ve İletişimin Örgütlenmesi", *Tarihinin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 5 (Nisan 2011), Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, 2011., 17-38.

- Halaçoğlu, Yusuf, "Menzil", u: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2004., 159-161.
- Halaçoğlu, Yusuf, "Ulak", u: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2012., 77-79.
- Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Seri – Sa. 127, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- Heywood, Colin, "menzil/menzilhanе", in: *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Editors: Gábor Ágoston and Bruce Masters, Facts On File, New York, 2009., 374-375.
- <https://www.ilijas.ba/index.php/opcina/o-opcini> (Pristupljeno: 17. 12. 2024.)
- Kantardžić, Muhamed, "Hidžretski kalendar i ostali kalendari kod islamskih naroda", *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, III-IV/1952-53, Sarajevo, 1953., 299-348.
- Kasumović, Fahd, "O terminu taksit : nesklad izvora i literature", *Prilozi*, 38, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 2009., 61-79.
- Kasumović, Fahd, *Na periferiji svijeta islama: osmanska poreska politika u Bosanskom ejaletu 1699–1839*, Posebna izdanja LXIII, Orijentalni institut Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2021.
- Katalog osmanskih dokumenata*, sv. 1, obradila Azra Gadžo-Kasumović, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, Sarajevo, 2018.
- Kreševljaković, Hamdija, *Hanovi i karavansaraji u Bosni i Hercegovini*, Djela, knj. VIII, Naučno društvo NR BiH, knj. 7, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka, Sarajevo, 1957.
- Loklar, Behçet, "Sarajevski mula Šejhzade es-sejjid Muhamed Seid-efendija i njegova uloga u Bosanskom ejaletu (1795-1814)", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 71/2021, Sarajevo, 2022., 163-193.
- Ljiljak, Milan, *Pošta, telegraf i telefon u Bosni i Hercegovini*, 1, Razvoj i razmještaj mreže poštanskog i telegrafskog saobraćaja za vrijeme osmanlijske vlade, Preduzeće PTT saobraćaja Sarajevo, Sarajevo, 1975.
- Ljiljak, Milan, *Pošta, telegraf i telefon u Bosni i Hercegovini*, 2, Razvoj i razmještaj mreže poštanskog, telegrafskog i telefonskog saobraćaja za vrijeme austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine (1878-1918), Svjetlost, Sarajevo, 1981.
- Muderizović, Riza, "Jedan popis sarajevskih janjičara iz početka XIX. vijeka", *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, god. XXIX/1917, Sarajevo, 1918., 105-114.
- Mujezinović, Mehmed, "Muhamed Enveri-Efendi Kadić kao epigrafičar (17 I 1855 – 21 II 1931)", *Glasnik VIS* u FNRJ, god. X/1959., br. 1-3, 175-176; god. XI/1960., br. 4-6, 12-19; br. 7-9, 316-326; br. 10-12, 466-481.

- Omanović-Veladžić, Alma, "Zaostavština Fatime Dudije hatun, sarajevske do-brotvorke", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 73/2023, Sarajevo, 2024., 161-186.
- Omanović-Veladžić, Alma, *Hronika Muhameda Enverija Kadića kao izvor za izučavanje kulturne historije Bosne i Hercegovine*, Posebna izdanja LXV, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2021.
- Sak, İzzet; Çetin, Cemal, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir Menzilleri Örneği", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 16, SÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya, 2004., 179-221.
- Sućeska Avdo, "Taksit (Prilog izučavanju dažbinskog sistema u našim zemlja-ma pod turskom vlašću)", *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, god. VIII/1960, Sarajevo, 1960., 339-362.
- Sućeska, Avdo, *Ajani: Prilog izučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*, Djela, knjiga XXII, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knjiga 14., Naučno Društvo SR Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1965.
- Škaljić, Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, 6. izd., "Svjetlost", Sarajevo, 1989.
- Zirojević, Olga, "Carigradski drum od Beograda do Sofije (1459-1683)", *Zbornik Istorijskog muzeja Srbije*, 7, Istorijski muzej Srbije, Beograd, 1970., 3-195.
- Zirojević, Olga, *Carigradski drum od Beograda do Budima u XVI i XVII veku*, Monografije, knjiga 14, Institut za izučavanje istorije Vojvodine, Novi Sad, 1976.

A YEARLY EXPENSE REPORT OF THE SARAJEVO MENZILHANE FROM THE LATE 18TH CENTURY

Summary

It was of great importance for the Ottoman authorities to establish a fast, secure, and regular postal connection between Istanbul, Bosnia, and other administrative centers. On the main trade routes, special postal stations, *menzilhane*, were built at intervals of approximately from each other ten hours of walking. The *menzilhane* were leased for one year, which also marked the duration of the appointed *menzilci*'s mandate – an official and/or lessee who supervised the entire operation of the *menzilhane*. This paper presents a yearly expense report of the Sarajevo *menzilhane* from the late 18th century, based on a *sicill* (court record) from the Sarajevo Sharia Court for the specified period, which is kept in the Gazi Husrev-beg Library in Sarajevo. The expense report covers various expenditures of the *menzilhane*, including its maintenance, lease price, and other business costs. One-third of these costs were covered by the Nahiya of Visoko, while the remaining two-thirds were paid by the surrounding villages of the Nahiya of Sarajevo.

Keywords: Sarajevo, *menzilhane*, *menzilci*, tatar, courier, expense report